

DPN 6226

Title : पवनविजय शिवस्वरोदय / PAVANA VIJAYA SIVASVARODAYA

Run. No. 6917

Cat. No.

Micro. No.

Subject

Religion : Hindu / Bauddha

Language : ☒ Skt. / ☐ New. / ☐ Nep. / ☐ Skt.- New. / ☐ Maith.- New. / ☐ New.- Nep. /

Size in cms. 24 x 11.2

Folios 26

Lines (in a page) 8

☒ Compl. / ☐ Incompl. शरथ्य रक्ता

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor

मानदास सुगतदास

Date: ☒ NS / ☐ SS / ☐ VS / ☐ KS

Ruler / place

Script : ☐ New. / ☒ Dev. / ☐ Bhuj. / ☐ Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / ☒ paper / ☐ thyasaphu / one side yellow

Condition : ☒ fine / ☐ damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

1. Fol. 2a: अत एव प्रवक्ष्यामि शरीरस्थं स्वरोदयं ॥
इदं स्वरोदयं ज्ञानं ज्ञानानां सरोदये मणिः ॥ १० ॥
2. इति वायुभेदः समाप्तः ॥

माधवदास सुगत वात्स्या संकलनं
ज्ञाना सकृ-कथितात उपहार !

तन्निनपरिवर्तने॥४

ॐ श्रीगणेशाय नमः॥ ॥ महेश्वरं नमस्कृत्य शैलजांगलनायकं ॥ गुरुं च परमात्मानं
संसारभयतारणं ॥ श्रीदेवुवाच ॥ देवदेव महो देव कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ सर्वसिद्धि
करं ज्ञानं कथय त्वममप्रभो ॥ कथं ब्रह्माण्डमुत्पन्नं कथं वा परिवर्तते ॥ कथं विलीयते
देव वद ब्रह्माण्डनिर्णयं ॥ ईश्वर उवाच ॥ तत्त्वाद्ब्रह्माण्डमुत्पन्नं तत्त्वे प्रलीयते देवितर्क
ब्रह्माण्डनिर्णयः ॥ श्रीदेवुवाच ॥ तत्त्वमेव परं मूलं निश्चितं तत्त्ववादिभिः ॥ तत्त्वस्वरूपं किं
देव तत्त्वमेव प्रकाशय ॥ ईश्वर उवाच ॥ निरंजनो निराकार एको देवो महेश्वरः ॥ तस्मादार्क
श्च मुत्पन्नमाकाशाद्वायुसंभवः ॥ वायोऽस्तेजस्तत्प्रापन्नः पृथ्वी समुद्भवा ॥ एतानि पंच त
त्त्वानि विलीयन्ति च पंचधा ॥ तेभ्यो ब्रह्माण्डमुत्पन्नं तैरेव परिवर्तते ॥ विलीयते च तत्रैव

तत्रैव रमते पुनः ॥ पंचतत्त्वमयं देहं पंचतत्त्वानि सुन्दरि ॥ सूक्ष्मरूपेण वर्तते ज्ञायते तत्र
योगिभिः ॥ अतएव प्रवक्ष्यामि शरीरस्थं त्वरोदयं ॥ हंसचारस्वरूपेण भवेज्ज्ञानं त्रिकालजं
॥ गुह्यं ह्यतरेसारमुपकारप्रकाशनं ॥ इदं त्वरोदयं ज्ञानं ज्ञानानां मूलं केमणिः ॥ १० ॥ सू
क्ष्मात्सूक्ष्मतरं ज्ञानं सुबोधं सत्प्रत्ययं ॥ आश्चर्यं नाल्लोके लोके आधारश्चाल्लोके जने ॥ अध
शिष्यलक्षणां ॥ शान्तेऽश्रुदे सदा चारे गुरुभक्तौ कमानसे ॥ दृढचित्ते कृतज्ञे च देयं वै वस्त्रो
दयं ॥ दुष्टैश्च दुर्जने क्रूरे असत्ये गुरुतल्पगे ॥ हीनसत्त्वे दुराचारे स्वरज्ञानं न दीयते ॥ शृणु
त्वं कथितं देवि देहस्थं ज्ञानमुत्तमं ॥ येन विज्ञानमात्रेण सर्वतत्त्वप्रणीयते ॥ त्वरे देवाश्च शा
स्त्राणि त्वरे गांधर्वमुत्तमं ॥ त्वरे च सर्वत्रैलोक्यं स्वरमात्मस्वरूपकं ॥ त्वरे हीनं च देवज्ञानाथ

मानदास सुगत दासिया संकलनं
आशा सप्त-कथियात उपहार !

हिनं यथा गृहं ॥ शास्त्रं हि नो यथा वक्ता शिरो हिनं वयं ह्ययुः ॥ नाडी भेदं तथा प्राणं तन्त्रमे
 दंतं यैव च ॥ सुषुम्णा मिश्रमेदं च योजाना तिसमुक्तिगः ॥ साकारे वा निरकारे शुक्रवायुव
 लेक्षते ॥ कथयन्ति शुभं किंचित्स्वरज्ञानं वरानने ॥ खण्डं वृत्ताखण्डं पिरुडियं स्वरैर्नैव हि मि
 र्मितं ॥ सृष्टिं संहारकर्त्ता च स्वरः साक्षान्महेश्वरः ॥ स्वरज्ञानात्परं गुह्यं स्वरज्ञानात्परं धनं ॥
 स्वरज्ञानात्परं मित्रं न वा द्रुमं न वा श्रुतं ॥ २० ॥ शत्रुहं न्यात्स्वरवले तथा मित्रसमागमे ॥ ल
 क्ष्मी प्राप्तिः स्वरवले कीर्तिस्वरवले सुखं ॥ कन्या प्राप्तिः स्वरवले न दूले राजदर्शणं ॥ स्वरेण
 देवता सिद्धिः स्वरेण क्षिति यो वलः ॥ न दूले गम्यते देशे भोज्यं स्वरवले तथा ॥ लघु दीर्घ स्वरव
 ले मनं चैव निवारयेत् ॥ सर्वं शास्त्रं पुराणादि स्मृतिवेदात्तपूर्वके ॥ स्वरज्ञानात्परं तन्त्रं ना

स्ति किंचिद्वरानने ॥ नामरूपादिकाः सर्वे मिथ्या सर्वेषु विभ्रमाः ॥ अज्ञानमोहिता मूढा याव
 त्त्रन्त्रं न विद्यते ॥ इदं स्वरं दयं शास्त्रं सर्वं शास्त्रोत्तमोत्तमं ॥ आत्मा धकारना शार्थं प्रदीप
 कालिकोपमं ॥ यस्मै कस्मै परस्मै वा न प्रोक्तं प्रश्नहेतवे ॥ तस्मादेतत्स्वयं ज्ञेयं आत्मनैवा
 त्मना त्मनि ॥ न त्रिधिर्न च नक्षत्रं न वारो ग्रहदेवता ॥ न च विद्विष्यती या न वै धन्या या ल
 यैव च ॥ कुयोगो नास्ति देवेशि भवन्ति न कदाचन ॥ प्राप्ते श्वरवले युक्ते सर्वमेव शुभं फलं
 ॥ देहमध्ये स्थिता नाशो वदुःखाः सुखिन्तराः ॥ ज्ञानवा श्रुतुर्धैर्यं त्वदेहे ज्ञानहेतवे
 ॥ ३० ॥ नाभिस्थाने कन्दोर्द्धं संकुरादेव निर्गता ॥ द्विसप्ततिसहस्राणि देहमध्ये व्यव
 स्थिताः ॥ नाभिस्था कुराडली शक्तिर्भुजगा कारणयिनी ॥ ततो दशोर्द्धं गानाशो दशैवाध

:प्रतिस्थिताः॥देहेतिर्यगातेनाथौ चतुर्विंशतिसंख्याया॥प्रधानादशनाथलुदंशवायु
 प्रवाहकाः॥तिर्यगूर्ध्वमधःसंस्थावायुर्देहसमन्वितः॥चक्रवत्संस्थितादेहेसर्वेप्राणस
 माश्रिताः॥तासांमध्येदशश्रेयादसानांतिष्ठुत्तमाः॥शुद्धापिंगलाचैवसुषुम्णाचतुर्जी
 यका॥गंधारीहस्तिनीजिह्वापूषाचैवयशस्विनी॥अलंबुषाकुडुश्चैवशंखिनीदशमीत
 था॥शुद्धावामेस्थिताभागेदक्षिणोपिंगलातथा॥सुषुम्णामधोदेशेनुगाधारीवामचतुर्षी॥
 दक्षिणोहस्तिह्वाचपूषाकर्त्तुर्वदक्षिणे॥यशस्विनीवामकर्त्तुर्वदक्षिणे॥आननेचाप्यलंबुषा॥
 कुडुश्चलिंगेदेशेनुमूलेस्थानेचशंखिनी॥एवंद्वारं समाश्रित्य तिष्ठन्तिदशनाडिकाः॥
 शुद्धापिंगलासुषुम्णाप्राणमार्गे समाश्रिताः॥एताहिदशनाथलुदेहमध्येवस्थिताः

॥४०॥नामानिनाडिकानांनुवायूनांप्रवदाम्यहं॥प्राणोयानःसमानश्चउदानोव्यान
 एवच॥नागःकूर्मोथककरोदेवदत्तो धनंजयः॥हृदिप्राणोवसेन्नित्यमपानो गुद
 मण्डले॥समानोनाभिदेशेनुउदानःकण्ठमध्यगः॥यानावापीशरीरेषुप्रधानादशवा
 यवः॥प्राणायाःपंचविखातानागायाःपंचवायवः॥तेषामपिचपंचानांस्थानानि
 चवदाम्यहं॥उज्जारेनागआख्यातःकूर्मउन्मीलनेस्मृतः॥कलःक्षुत्तनेश्रेयोदेवदत्तो
 विजृम्भने॥नजहतिमृतंवापि सर्ववापीधनंजयः॥एतेनाडीषुसर्वा सुप्रमत्तेजीवरू
 पिणः॥प्रकटंप्राणसंचारंलक्षयेद्देहमध्येमः॥शुद्धापिंगलासुषुम्णा नाडीभिल्लितमि
 बुधैः॥शुद्धावामेचविज्ञेयापिंगलादक्षिणेस्मृता॥शुद्धानाडीस्थितावामाततोव्यस्ताच

पिंगला॥ इजायां संस्थितश्चन्द्रः पिंगलायां च भास्करः॥ सुषुम्णा शंभु रूपेण शंभुर्हसत्
 रूपकः॥ हकारो निर्गमे प्रोक्तः सकारो नः प्रवेशने॥ हकारः शिव रूपेण सकारः शक्तिरु
 च्यते॥ ५०॥ शक्तिरुपस्थितश्चन्द्रो वामनाडी प्रवाहकः॥ दक्षिणाडी प्रवाहश्च शंभु रूपी दि
 वाकरः॥ स्वासे सकार संस्थे नु यदानं दीयते बुधैः॥ तदानं जीवलोके स्मिन्कोटि कोटि गुरां
 भवेत्॥ अनेन लक्षये योगी वै कचित्र समाहितः॥ सर्वमेव विजानीया मार्ग वै चन्द्र सूर्य
 योः॥ ध्यायेत्तत्स्थिरे जीवे अस्थिरेण कदाचन॥ इच्छा सिद्धि भवेत्तस्य मन्त्रलाभो जयं त
 था॥ चन्द्र सूर्य सदा भ्या संये कुर्वन्नि सदा नरः॥ अतीतानागतं ज्ञानं तेषां हस्तगतं सदा
 ॥ वामे चामने रूपी स्या जगदाया यनं परं॥ दक्षिणे चरभागेन जगदुत्पादयेत्सदा

॥ मध्यमा भवति कुदा दुष्टा सर्वत्र कर्मसु॥ सर्वत्र श्रमकार्येषु वामा भवति पुष्टिदा॥ निर्ग
 मे नु शुभावामा प्रवेशे दक्षिणा शुभा॥ चन्द्रः समस्तु विज्ञेयो रविरु विषमः सदा॥ चन्द्रः
 स्त्री पुरुषः सूर्यः चंद्रो गौरः सितो रविः॥ चन्द्रनाडी प्रवाहे च सौम्य कर्माणि कारयेत्
 ॥ सूर्यनाडी प्रवाहे च रोदु कर्माणि कारयेत्॥ सुषुम्णायाः प्रवाहे च सिद्धि मुक्ति फलानि
 च॥ ६०॥ आदौ चन्द्रः सिते पक्षे भास्करस्तु सिते तरे॥ प्रतिपदि नमो रम्य त्रीणि त्रीणि
 क्रमोदयं॥ सार्द्धद्विघटिका श्रेया शुक्ले कृष्णे शशी रविः॥ वहत्येकादिने नैव यथा षष्ठिघ
 टी क्रमात्॥ वहन्नावहुटी मध्ये च वन न्यानि निर्दिशेत्॥ प्रतिपत्तो दिनान्या दुर्विपरीते वि
 पर्ययः॥ शुक्ले पक्षे भवेद्दामा कृष्णे पक्षे च दक्षिणा॥ जानीयात्प्रतिपत्पूर्वयोगीत ऊत

मानसः॥उदयं च न्युमार्गेण सूर्येण समनं यदि॥दद्यात्तु संचातं विपरीते विपर्य
 यः॥शशंकं चारयेद्रात्रौ दिवा चार्यो दिवा कः॥इत्यभ्यासस्तो नित्यं सयोगीनात्र शयः
 ॥सूर्येण वध्यते सूर्यश्च न्युश्च न्येण वध्यते॥योजानाति क्रियामे त्रैलोक्यं वश्येक्षणा
 त॥गुरुशुक्रबुधे न्युनां वासरे वामनाडिका॥सिद्धिदा सर्वकार्येषु शुभपक्षे विशेषतः
 ॥अर्की गारकसौरीणां वासरे दक्षनाडिका॥स्मर्तवा वरकार्येषु शुभपक्षे विशेष
 तः॥एकैकस्य घटी पंचक्रमेनैवोदयं तिष्ठ॥क्रमादेकैकनाशां तु तत्त्वानां पृथगुद्भवः
 ॥७०॥अहोरात्रस्य मध्ये तु ज्ञेया द्वादश संक्रमाः॥वृषकर्कटके न्यालि मृगमीने नि
 शाकरो॥मेघे सिंहचधनुषितुलायां मिथुने घटे॥उदयो दक्षिणे ज्ञेयो शुभाशुभवि

निर्लयः॥त्रिष्वेत्पूर्वोत्तरे च न्युः भानुः यश्चि म दक्षिणे॥दक्षनाद्याः प्रवाहे तु नगके श्याम
 यश्चि मे॥वामाचार प्रवाहे तु नगके ज्युर्वमुत्तरं॥परिपंथि भयं तस्य गतो सौ न निवर्त
 ते॥तस्मान्न नगत्रयं बुधैः सर्वहिते सुभिः॥तदा तत्र तु संचातं मृत्यु रेव न संशयः॥
 शुभपक्षे द्वितीयायां अर्कवारे ति च न्युमाः॥दृश्यते लाभदः पुंसां सोमो सौख्यं प्रजाय
 ते॥सूर्यो दये यदा सूर्यश्च न्युश्च न्यो दये भवेत्॥सिद्धान्ति सर्वकार्याणि दिवा रात्रि ग
 तान्यपि॥च न्यु काले यदा सूर्यः सूर्यश्च न्यो दये भवेत्॥उद्देगः कलहो हानिः शुभं स
 र्वं निवारयेत्॥प्रथमे मनसोद्देगा धनहानिर्द्वितीये के॥तृतीये गमनं प्रोक्तं दूषणां
 चतुर्थके॥पंचमे राजविध्वंसं षष्ठे सर्वार्थनाशनं॥सप्तमे वाधि दुःखानि अष्टमे म

न्युर्मदियेत् ॥ ८० ॥ कालत्रयेदिनान्येषां विपरीतं यदावहेत् ॥ तदा दुःखफलं प्रोक्तं किंचि
 न्युनेतुशोभनं ॥ प्रातर्मध्याह्नयोश्च न्युः सायंकाले दिवाकरः तदानित्यं जयं लाभं विपरी
 तं न्युः खट्वं ॥ वामे वा दक्षिणे वा पियत्र संक्रमते शिवः ॥ कृत्वा तस्या दमादौ च यात्रा भ
 वन्निसिद्धिदा ॥ च न्युः समपदे कार्यो रविलु विषमः सदा ॥ पूर्णपादं पुरस्कृत्य यात्रा
 भवन्निसिद्धिदा ॥ च न्युः वादे च न्युः वादाः पंचपादाश्च भास्करे ॥ एवं च गमनं श्रेष्ठं साधये
 दुवनत्रयं ॥ यत्रांगे च रते वायुस्तदंगस्य करामलं ॥ सुप्तो स्थितो मुखं स्पृष्ट्वा लभते वा
 चितं फलं ॥ पर्यटने तथा ग्राह्ये गृहान्निगमने पिव ॥ यदंगे वहने नाडी ग्राह्यं ग
 निकरं शिरा ॥ महानिकलहो नैव कंटकैर्नापि भिद्यते ॥ निवर्तते मुखे नैव सर्वो

पदववर्जितः ॥ गुरुवन्धुन्यामात्याश्च न्येपि शुभदायिनः ॥ पूर्णांगे खलु कर्त्तव्या कार्य
 सिद्धि मभीप्सता ॥ अरिवोरधमर्णायाश्च न्येषां वादिभिर्ग्रहः ॥ कर्त्तव्या खलु रिक्तायां
 जयलाभसुखार्थिभिः ॥ ८० ॥ दूरे देशे विधातव्यं गमनं न्युहि मयुतौ ॥ अभ्युर्गदेशदीप्रेतु
 तरणा वित्रिके च न ॥ यत्किंचित्पूर्वमुद्दिष्टं लाभोदिसमरागमः ॥ तत्सर्वं पूर्णनाडीपुजाय
 ते निर्विकल्पकं ॥ शुभनाया विपर्यस्तं यत्पूर्वप्रतिपादिनं ॥ जायते नान्यथा वैवयथा स
 र्वज्ञभाषितं ॥ व्यवहारे खलोच्चाटे र्वदविश्यादिवंचका ॥ कुपितास्वामि वोरया पूर्णस्था
 न्युभयं करा ॥ दूराध्वाने शुभश्च न्येतिर्विघ्नो भीरुसिद्धिदः ॥ प्रवेशकार्यहेतौ न्युः सूर्यः शी
 घ्रप्रशस्यते ॥ च न्युः वारे विधं हन्ति सूर्यो बालावशं नयेत् ॥ सुषुम्णायां भवेन्मोक्षरको देव

स्त्रिधास्थितः ॥ अयोग्ये योग्यता नाडी योग्यस्थाने ययोग्यता ॥ कार्यभुवंधनो जीवः क
 थं रुद्धं समाचरेत् ॥ शुभाशुभानि कार्याणि क्रियते हं निर्णयद ॥ तदा कार्यनिरोधेन कार्य
 नाडी प्रवालने ॥ ॥ अथेडा ॥ स्थिरकर्मण्यलंकारे दूरध्वगमने तथा ॥ आश्रमे हर्म्य प्रासा
 देवल्लनां संग्रहेऽपि च ॥ वापी कूपतडागादि प्रतिष्ठासंभवेऽप्येव ॥ यात्रादाने विवाहे च व
 स्त्रालंकारभूषणे ॥ १०० ॥ शान्तिकौषिके चैव दिवौषधिरसायने ॥ स्वस्वामिदर्शने मेत्रे
 वालिज्येकरा संग्रहे ॥ गृहप्रवेशे सेवायां कृध्यां वैबीजवापने ॥ शुभे कर्मणि सन्धौ च निर्ग
 मे च शुभं शशी ॥ विशारंभादि कार्येषु वा भवानां च दर्शने ॥ जलमोक्षे च धर्मे च दीक्षायां सं
 त्रसाधने ॥ कालविज्ञाने च चतुष्यदग्रहागमे ॥ कालावाधिविकित्सायां स्वामिसंवे

धने तथा ॥ गजाश्वारोहणधन्वी गजाश्वानां च वधने ॥ परेष्वकरो चैव निधीनां स्थापने
 तथा ॥ गीतवाद्यादि नृत्यादौ गीतशास्त्रविचारणे ॥ पुरग्रामाभिवेशे च तिलकचूत्रधारणे
 ॥ अर्त्तिशोकविषादे च ज्वरिते मूर्च्छितेऽपि वा ॥ स्वजनस्वामिसम्बन्धे धान्यादिदारुसंग्र
 हे ॥ स्त्रीणां दत्तादिभूषायां वस्त्रेण गमने तथा ॥ गुरुपूजाविधादीनां चालने च वरानने ॥
 रुद्रायां सिद्धिदंष्ट्रां क्रौं योगाभ्यासादिकर्म च ॥ तत्रापि वर्जयेद्वायुं तेजश्चाकाशमेव च ॥ सर्व
 कार्याणि सिद्ध्यन्ति दिवारात्रिगतान्यपि ॥ सर्वेषु शुभकार्येषु च न्यवारः प्रशस्यते ॥ १०१ ॥
 अथ पिंगला ॥ कठिनक्रूरविद्यानां पठने पाठने तथा ॥ स्त्रीसंगवेश्यामैगने मल्लनौकाधि
 रोहणे ॥ भूषकार्ये सुरायाने वीरमंत्रायुपासने ॥ वडूलोधसदेशादि विषदानादि वैरि

॥ शस्त्राभ्यासेन गमने मृगया पशुविक्रये ॥ श्रद्धिका काष्ठपाषाणरत्नपाषाणादारणे
 ॥ गन्तव्यासेन तत्र तत्रे दुर्गपर्वतरोहणे ॥ घृते चौर्ये गजाश्वादि रथसाधनवाहने ॥ व्याया
 मे मारणे ॥ चाटेष कर्मदिक साधने ॥ यस्मिन् यक्षवेनालविषभृतादि नियते ॥ खरो कुम्भ
 हिषादीनां गजाश्वा रोहने तथा ॥ नदीजलो घतरणे भेषजेलिपिलेखने ॥ मारणे माहने
 मे विद्वेषोच्चाटने वशे ॥ प्रेरणा कर्षणे क्षोभे दाने च क्रयविक्रये ॥ खरुहसे वैरियुद्धे भोगे
 वाराजदर्शने ॥ भोग्ये स्नाने व्यवहारे कूरे दीपे रविः शुभः ॥ भुक्ता मात्रे च मंदग्नौ स्त्रीणां व
 श्यादिकर्मणि ॥ शयने सूर्यवाहेन कर्तव्यं सर्वदा बुधैः ॥ क्रूरणि सर्वकर्मणि चरणि वि
 विधानि च ॥ तानि सिद्धान्ति सूर्येणानात्रकार्या विचारणा ॥ २० ॥ ॥ अथ मुष्मणा ॥ क्षणं

वामे क्षणं दक्षे यदा वहति मारुतः ॥ मुष्मणा सावविज्ञेया सर्वकार्यहरा स्मृता ॥ तस्यां नार्थ
 स्थितौ वक्रिर्ज्वलन्तं कालरूपिणं ॥ विषवन्तं विजानीया सर्वकार्यविनाशनं ॥ यदा तु क्र
 ममुल्लंघ्य यस्मिन् नाडी द्वयं वहति ॥ तदा तस्य विजानीया दशभुजं समवस्थितं ॥ क्षणं वामे क्ष
 णं दक्षे विषुवं भावमादिशेत् ॥ विपरीतफलं ज्ञेयं ज्ञातव्यं वरानने ॥ उभयोरेव संसारे
 विषुवं तं विदुर्बुधाः ॥ न कुर्यात् क्रूरसौम्या नितस्तु सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ जीविते मरणे प्रश्ने
 लाभालाभौ जयाजयौ ॥ विषुवे वैपरीत्यं स्यात्संस्मरेज्जगदीश्वरं ॥ ईश्वरं चिन्तितं का
 र्यं योगाभ्यासादिकर्मसु ॥ अन्तर्गतं न कर्तव्यं जयलाभसु खेपसुभिः ॥ सूर्येण वहमाना
 यां मुष्मणा यां मुहुर्मुहुः ॥ शयं दद्याद्दृष्ट्या सर्वथा च तदन्यथा ॥ नाडी संक्रमणे का

ले. तत्त्वसंक्रमणतथा ॥ शुभं किंचिन्नकर्तव्यं पुराणदानादिकोटिधा ॥ विषमस्योदयेया
 त्रं मनसापि न चिन्तयेत् ॥ यात्राहानिकरैतस्य मृत्युत्तेशेन संशयः ॥ ३० ॥ पुरेवामोर्द्ध
 तश्चन्द्रोदक्षाधः पृष्ठतो रविः ॥ पूर्णरिक्तविवेकोयं ज्ञातव्यो देशिकैः सदा ॥ उर्द्धवामाग्रतो
 दूनो ज्ञेयो वामपथि स्थितः ॥ एष्टे दक्षे तथा धः स्थाः सूर्यवाहगतः शुभः ॥ अनादिविषमं
 सन्धिर्निराहारनिराकुला ॥ परे सक्ष्मे विलीयेत सा सन्ध्या सन्धि रूच्यते ॥ न सन्ध्या सन्धि मि
 त्वा दुः सन्ध्या सन्धिर्निगद्यते ॥ विषुवत्सन्धिगप्राणाः सा संध्या सन्धि रूच्यते ॥ न वेदं वे
 दमित्याहुर्वेदावेदो न विद्यते ॥ परमात्मा विद्यते येन स वेदो वेद उच्यते ॥ इति नाडिभेदः ॥
 अथ तत्त्वनिर्णयः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महादेव सर्वसंसारनारक ॥ स्थितं त्वदीये हृद

येरहस्यं वद मे प्रभो ॥ ईश्वर उवाच ॥ त्वरज्ञानरहस्यानुन किंचिदिच्छदेवता ॥ त्वरज्ञानरतो
 योगी सयोगी परमो मतः ॥ पंचतन्त्राद्भवेत्स्त्वित्त्वे तत्त्वं विलीयते ॥ पंचतत्त्वं परं तत्त्वं
 तत्त्वातीतं निरंजनं ॥ तत्त्वानां नाम विज्ञेयं सिद्धियोगेन योगिनां ॥ भूतानो दुष्टविद्राणि जान
 त्ति हित्व रोत्रमाः ॥ पुरेवामोर्द्धतश्चन्द्रोदक्षाधः पृष्ठतो रविः ॥ पूर्णरिक्तविवेकोयं ज्ञातव्यो
 देशिकैः सदा ॥ ३० ॥ एथिवापलथा तेजो वायुरकाशमेव च ॥ पंचभूतात्मकं सर्वं योजाना
 तिसृजितः ॥ सर्वलोकस्य जीवानां न देहे भिन्नतत्त्वकं ॥ भूर्लोकान्त्यपर्यन्ते नाडीभेदः
 थक् एथक् ॥ वामे वा दक्षिणे वापि उदयात्पंचकीर्तितं ॥ अस्वधा तत्त्वविज्ञानं नृणां वक्ष्य
 मितुं हरिः ॥ प्रथमे तत्त्वसंख्यायां द्वितीये श्वाससन्धिषु ॥ तृतीये स्वरचिह्नानि चतुर्थे स्था

नमेवच॥ पंचमेतत्सर्वार्थं च षष्ठेनुप्राणमेवच॥ सप्रमेत्वा दुसंयुक्तं मरुमेगनिलक्षणं
 ॥ एवमरुविधं प्राणं विषुवन्नं वरं ॥ स्वरात्परं नरे देवि नान्यथा त्वं दुजासने ॥ निरीक्षि
 तं यं यत्नेन यदा प्रत्यूषकालतः ॥ कालस्य वंचनार्थाय कर्म कुर्वन्नि योगिनः ॥ श्रुत्वा रं
 गुह्यकामं ध्यां गुह्यौ नासा पुट द्वयं ॥ वदने प्रां त्यकोपात्तां गुली शेषे दृग्गन्तयोः ॥ अस्यां
 भूतः पृथिव्यां दितृ त्वज्ञानं भवेत् क्रमात् ॥ पीतश्चेता रूपा स्या मेर्विन्दुभिर्निरुपायिकं ॥ द
 र्पणेन समालोक्य तत्त्वश्चासं वनिः क्षिपेत् ॥ आकारैस्तं विजानीयात् तत्त्वमेवं विचक्षणैः ॥
 ॥ ५० ॥ चतुरस्रं चार्द्धचन्द्रं त्रिकोणं वर्तुलं स्मृतं ॥ विन्दुमिलनमो देयं साकारैस्तत्त्वलक्ष
 णं ॥ मध्ये पृथ्वी ह्यधश्चापः श्चार्द्धं वहति चानलः ॥ त्रिषु ग्वायु प्रवाहश्च नमो वहति संक्रमे

१०

वारुण ५

॥ आपः श्वेताः क्षितिः पीता रक्तवर्णा रुताशनः ॥ मारुतो नीलजी मूतमाकाशं सर्ववर्ण
 कं ॥ पृथमेव हते वायुर्द्वितीये वहते नलः ॥ तृतीये च वहद्भूमिश्चतुर्थे वारुणं वहत् ॥ तृ
 द्वये स्थितो वक्रिर्नीभिर्मले प्रभंजनः ॥ जानुदेशे क्षिति लोयं पादान्ने मलके नभः ॥ माहे
 यं मधुरं त्वादु कषायं जलमेव च ॥ तिक्तं तेजः समीरेत् ॥ आकाशं वदुक्तं तथा ॥ अस्यां गुलं व
 हेद्वायुरनलश्चतुरंगुलः ॥ द्वादशंगुलमाहेयं षोडशंगुलमेवं च ॥ त्रिंशत्पञ्चदशः शान्ति
 स्त्रिंशत्पञ्चाट नंथा ॥ मध्ये तं भं विजानीयात् तत्त्वमेवं विचक्षणैः ॥ पृथिव्यां स्थिरक
 र्माणि चरकर्मणि वारुणं ॥ तेजसि क्रूरकर्माणि मारुणं चाटने निलः ॥ व्योमि न किं
 चित्कर्तव्यं मभ्यसे योगसेवया ॥ अन्यता सर्वकार्येषु नात्र कार्यं विचारणं ॥ ६० ॥ पृथ्वी

न ३

जलाभ्यां सिद्धिः स्यान्मृत्युर्वद्वौ क्षयो निले ॥ नभसो निष्फलं सर्वं ज्ञानं तन्त्रवेदिभिः
 ॥ विरलो भाक्षिर्नेया तत्क्षणा नो यतन्वतः ॥ हनिः स्याद्वक्रिवात्ताभ्यां नभसो निष्फ
 लं सर्वं ज्ञानं तन्त्रवेदिभिः ॥ कवाक्ष्मः पार्थिवो वायुः स्थिरकार्य
 प्रसाधकः ॥ अधो वायुगुरुत्वा नः शीघ्रगः शीतलः सितः ॥ यः षोडशंगुलो वायुः स आपः ९९
 शुभकर्मकारः ॥ आवर्तमश्वात्पुल्लस्य शोणामं वतुरंगुलं ॥ उर्ध्ववाही च यं कूरकर्मकारी स
 तेजसः उलः शीतः कृष्णवर्णः सिर्यगामासुकांगुलं ॥ वायुः पवनसंज्ञो यं चैरकर्मसु सि
 द्धिदः ॥ यः समीरः समरसः सर्वतन्त्रगुणा वहः ॥ अमरन्तद्विजानीया योगिनां योगदायकं
 ॥ तथा च ॥ पीतवैवचतुष्कोणं मधुरं मध्यमाश्रितं ॥ भोगदं पार्थिवं तत्त्वं प्रवाहे द्वादशं

गुलः ॥ श्वेतमर्द्धं न्युसंकायं स्वादु काषायमोदकं ॥ लाभकृद्द्वारुणं तत्त्वं प्रवाहे षोडशं
 गुलं ॥ रक्तं त्रिकोणं त्रिकस्या दूर्ध्वमार्गं प्रवाहकं ॥ क्षिप्रं च तेजसं तत्त्वं प्रवाहे चतुरंगुलं ॥
 ७० ॥ नीलं च वर्तुलाकारं स्वादु स्नेहं तिर्यगाश्रितं ॥ चपलमारुतं तत्त्वं प्रवाहे द्वादशं गुलं स्म
 तं ॥ वर्णाकारं स्वादु वहं अत्यक्तं सर्वगामिनं ॥ मोक्षदनाभसं तत्त्वं सर्वकार्येषु निष्फ
 लं पृथ्वीजले शुभं तत्त्वं तेजो मिश्रफलोदयं ॥ हनिमृत्युकरो पुंसामशुभो वो ममारुजो
 ॥ अपूर्वपश्चिमे पृथ्वीतेजश्च दक्षिणे तथा ॥ वायुश्चोत्तरदिग्ज्ञेयो मध्ये को रोगतं न
 भः ॥ चतुर्पृथ्वीजले स्यातां सूर्ये वाग्निर्यदा भवेत् ॥ तदा सिद्धिर्न संदेहः सौम्या सौम्येषु
 कर्मसु ॥ लाभः पृथ्वीकृतो द्विस्यान्निशया लाभकृज्जलं ॥ वद्वौ मृत्युः क्षितिर्वीर्यौ नभ

स्थानं देहे नृकवित् ॥ जीवितं योजयेत्ता मे कृष्णं च धनं कर्षणे ॥ मंत्रार्थं युद्धप्रश्ने च गम
 नागमने तथा ॥ आयाति वारुणे तत्ते तत्र स्थेपि शुभं क्षितौ ॥ प्रयाति वायुना च त्रहनि
 र्मत्तुर्न भोजने ॥ पृथिव्यां मूलविज्ञास्या जीवस्य जलवातयोः ॥ तेजसी धातुविज्ञास्या
 शून्यमाकाशतो वदेत् ॥ पृथिव्यां वज्रपादाः स्युः द्विपदस्तोयवायुतः ॥ तेजसी च चतु
 षपादो नभसः पादवर्जितः ॥ ८० ॥ कुजो वक्रिरविः पृथ्वी सौरिरापः प्रकीर्तितः ॥ वायुस्था
 नस्थितो रजः दक्षरश्च प्रवाहकः ॥ जलचन्द्रे बुधः पृथ्वी गुरुर्वीरः सितो नलः ॥ वाम
 नायां स्थिताः सर्वे सर्वकार्ये भुवि निश्चिताः ॥ ॥ अथ प्रवासी पुनः ॥ चन्द्रादित्यौ परि
 त्यजा यदारा कुगतो नलः ॥ तदा सौवलितो ज्ञेयः स्थानान्तरमपेक्षते ॥ आयाति वरु

१२

णेतत्ते तत्रैवास्ति शुभं क्षितौ ॥ प्रवासी यवने तत्र मृत्युरेव मले वदेत् ॥ बुधो नलादि
 न्युशुक्रौ वक्रौ रविः कुजस्तथा ॥ वायुराहुनि बोद्धि गुरुरेव प्रकीर्तितः ॥ पार्थिवे
 मूलविज्ञानं जीवज्ञानं जले तथा ॥ आग्नेये धातुविज्ञानं बोद्धिश्चन्द्रो विनिर्दिशेत्
 ॥ तृप्तिः पुष्टिरतिः क्रीडा जयहास्या धरा तले ॥ तेजो वाय्वोश्च सुप्राभः चरकम्य प्रवासि
 नः ॥ गतायुर्मृत्युराकाशे चन्द्रावस्था प्रकीर्तिता ॥ द्वादशैताः प्रयत्नेन ज्ञातव्या देशि
 कैः सदा ॥ पूर्वायां पश्चिमे यामो उत्ररस्यां यथाक्रमं ॥ पृथिव्यादीनि भूतानि वलित्य
 निविनिर्दिशेत् ॥ पृथिव्या पल्लवा तेजो वायुराकाशमेव च ॥ पंचभूतात्मकं देहं ज्ञा
 तव्यं च वरानने ॥ ८० ॥ अस्थिमांसतन्वा नाडी हेमं वैवतु पंचमं ॥ पृथ्वी पंचगुणा प्रो

क्रावुलज्ञानेनभाषितं॥शुक्रशेणितमज्जाचमत्तंलालंचपंचमं॥आपःपंचगुणाःप्रो
 क्रावुलज्ञानेनभाषितं॥शुधातुघातथानिद्राकान्तिरलस्यमेवच॥तेजःपंचगुणं
 प्रोक्तं॥बुलज्ञानेनभाषितं॥धावनंवलानेगन्धंसेकोवनप्रसारणं॥वायो
 पंचगुणाःप्रोक्ताः॥बुलज्ञानेनभाषितं॥एगदेधसुथालज्जाभयंमोरुश्चपंचमः॥नभः
 पंचगुणंप्रोक्तं॥बुलज्ञानेनभाषितं॥एथिवीपलपंचाशच्चत्वारिंशदपलथा॥तेज
 स्त्रिंशद्विज्ञानीयाद्वायुर्विशतिदिग्भः॥पार्थिवेधिरकालेचलाभश्चापेक्षणाद्रवेत्
 ॥जायतेपवनेस्त्वल्पःसिद्धोपगौविनश्यति॥एथीपंचअपांवेदागुणसेजेद्विवायु
 तः॥नभएकगुणंचैवतत्त्वज्ञानमिदंभवेत्॥पूर्वकारकस्यस्फुटितावि--पतिता

१३

धराः॥ददातिसर्वकार्येषु॥अवस्थासदृशंफलं॥धनिष्ठारोहिणीजेष्ठानुराधाश्रव
 णलथा॥अभिजिह्वोत्तराषढाएथीतत्त्वमुदाहृतं॥२००॥पूर्वाषाढातथाश्लेषा
 मूलमार्द्राचरेवती॥उत्तराभाद्रपदौयंतत्त्वमिषाप्रिये॥भरणीकृत्तिकापुष्यम
 घापूर्वाश्रफाल्गुणी॥पूर्वाभाद्रपदास्वातितेजस्कत्वमितिप्रिये॥विशखोत्तरफाल्गु
 नौहस्तचित्रायुनर्वसुः॥अश्विनीमृगशीर्षच॥वायुतत्त्वमुदाहृतं॥वहनाडीस्थितौ
 दूतौयत्पृथ्वीशुभाशुभं॥तत्सर्वसिद्धिमायातिश्रुत्येभ्रन्येनसंशयः॥पूर्वोपिनि
 र्गमेश्वासेस्वतत्त्वपिनसिद्धिदः॥सूर्यश्चन्द्रोथवानूभंसंयुहेसर्वसिद्धिदः॥तत्तेरामो
 जयंप्राप्तंमुतत्त्वैवधनंजयः॥कौरवानिहतासर्वयुद्धेतत्त्ववियर्यये॥जन्मान्तरीयसं

स्कारात्पुसादादथवागुरोः ॥ केषां विजायते तत्त्ववासनाविमलात्मना ॥ ॥ अथ यं च
 तत्त्वधानं ॥ लंवी जंधरणी ध्यायेच्चतुरसां सुशीतलां ॥ सुगन्धस्पर्शवर्णात्ममारोग्यं देहला
 यवैवैवी जंवारुणां ध्यायेद्वद्वन्द्वशशिप्रभं ॥ क्षुद्रादिसहिष्णुत्वं जलमध्ये च मज्जनं ॥
 रंवी जंशिखिनं ध्यायेत्त्रिकोणमरुणाप्रभं ॥ वक्त्रपापानमौक्त्यमातपाग्निमहिष्मता ॥
 १० ॥ यं वीजं यवनं ध्यायेद्बर्जुलं श्यामलप्रभं ॥ आकाशगमनाद्यं च पक्षिवद्गमनं तथा
 ॥ हं वीजं गगनं ध्यायेन्निराकारं वज्रप्रभं ॥ ज्ञानं त्रिकालविषयमैश्वर्यमणिमादिकं ॥
 स्वरज्ञानी नरो यत्र धनं नालि नतः परं ॥ गम्यते स्वरज्ञानेन स्वनाया फलं लभेत् ॥ इति त
 त्वधानं ॥ ॥ अथ युद्धविजयः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महादेव महाज्ञानं स्वरोदयं ॥

१४

सर

त्रिकालविषयं चैव कथं भवति शंकर ॥ ईश्वर उवाच ॥ अर्थकारं जयप्रश्नं श्रमाश्रममि
 त्ति त्रिधा ॥ एतन्त्रिकालविज्ञानं नान्यद्भवति सुन्दरि ॥ तत्त्वैश्रमाश्रमकार्यं तत्त्वैजयपरा
 जयो ॥ तत्त्वै समर्पणं महर्घं तत्त्वै त्रिपदमुच्यते ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महादेव सर्वं स
 सारसागरे ॥ किं नराणां परमं मित्रं सर्वकार्यार्थसाधकं ॥ श्रीशिव उवाच ॥ प्राणा एव परं
 मित्रं प्राणा एव परं सखा ॥ प्राणानुल्यपरो बन्धुर्नास्ति नास्ति वरानने ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथं
 प्राणः स्थितो वायुर्देहे किं प्राणरूपकं ॥ तत्त्वैषु संचरन् प्राणो ज्ञायते योगिभिः कथं ॥ श्री
 शिव उवाच ॥ कायेन गरमधोऽनु माहृतो रक्षयालकः ॥ प्रवेशेदशभिः प्रोक्तो निर्गमेद्वाद
 शंगुलः ॥ २० ॥ गमनेन चतुर्विंशानां त्रयेदास्तु धावने ॥ मैथुने पंचषष्ठी च शयने च

शतांगुलः॥ प्राणस्यतु गन्निर्देवि त्वभावाद्वा दशंगुलः॥ भोजने वचने चैव गतिरस्य द
 शंगुलः॥ एकांगुले कृते न्यूनं प्राणे निष्कामता मता॥ आनन्दस्तु द्वितीये स्यात्कविश
 क्तिलुतीयके॥ वाक् सिद्धिश्चतुर्थे तु दूरदृष्टिस्तु पंचमे॥ षष्ठे त्वाकाशगमने च षष्ठे
 गलुषप्रमे॥ अष्टमे सिद्धयश्चाष्टौ नवमे निधयो नव॥ दशमे दशमर्जिश्च द्वायानार्थे
 दशैकके॥ द्वादशे हंसवारश्च गंगा मत्तरसंयिवेत्॥ आनखाग्रे प्राणयूर्ध्वे कस्य भक्षं
 च भोजनं॥ एव प्राणविधिः प्रोक्तः सर्वकार्यफलप्रदः॥ ज्ञायते गुरुवाक्येन न विंशत्यु
 त्त्रकोटिभिः॥ प्राणश्चन्द्रारविः सायं यदि देवान् लभ्यते॥ मध्याह्ना मध्याह्ना च परत
 लौ प्रवर्तते॥ दूरयुद्धे जयी च न्युत्तमा संतदिवाकरः॥ वहन्नाशयतः पादे सर्वसिद्धिः प्रजाये

१५

ते॥ यात्रारंभे विवाहे च प्रवेशे नगरादिके॥ श्रमकार्येषु सर्वेषु च न्युत्तारः प्रशस्यते॥ ३०॥ अ
 यत्र निधितिनेः स्त्रीयतत्वेन युक्ते यदि वह्निकदाचिद्देवयोगेन पुंसां॥ सजयति रिपुसै
 न्यं स्तेभ्यो मात्रस्त्रेण प्रभवति न च विघ्नं केशवस्यापि लोके॥ जीवैरक्षैः जीवरक्षां जीवांगे
 परिधाय च॥ जीवो जयति यो युद्धे जीवा जयति मेदिनी॥ भूमौ जले च कर्तव्यं गमनं शान्तिक
 र्मसु॥ वक्रैवायौ प्रदीपेभु त्वे पुनर्नो भये क्षयि॥ जीवेन शस्त्रं वध्नाया जीवेनैव विकाशये
 त्॥ जीवेन प्रक्षिपेच्छस्त्रं युद्धे जयति सर्वथा॥ आरुह्य प्राणयवनं समारोहेत वाहनं॥ स
 मुन्नेरेपदं दद्यात्सर्वकार्याणि साधयेत्॥ अपूर्णं शिञ्जु सामग्री पूर्णं च त्ववलं यथा॥ कु
 रते पूर्णं तत्त्वस्थो जयते को वसुधरं॥ यन्नाडी वहते वांगं तस्यामेवाधिदेवता॥ सन्मुख

पिदीशते षां सर्वकार्यफलप्रदा ॥ आदौ तु क्रियते मुद्रा पश्चाद्युद्ध समाचरेत् ॥ स र्यमुद्रा क
 ता येन ते षां सिद्धिर्न संशयः ॥ चन्द्रप्रवाहे पथसूर्यवाहे भटाः समायात्रि वयोदु कामाः ॥
 समीरणस्तत्त्वविदा प्रपीतो याश्च न्यतासां प्रतिकालदृष्टः ॥ यां दिशं वहते वायुः युद्धं तदिदिशि
 दापयेत् ॥ जयते वनसंदेहः शक्रोऽपि यदि वाग्रतः ॥ ४० ॥ यत्र नायां वहे ह्ययुः सतदंगप्राण
 मेव च ॥ आरुष्यगच्छेत्कर्णां तज्जयते वपुरन्दरं ॥ प्रतिपक्षप्रहारेभ्यो पूर्णांगं यो भिक्ष
 ते ॥ न तस्य रिपुभिः शक्तिर्वलिष्ठे रपि हन्यते ॥ अंगुष्ठतर्जनी वक्ष्ये पादंगुष्ठस्तथा धनिः
 ॥ युद्धकाले च कर्त्रेण लक्षयो धाजयो भवेत् ॥ निशाकुरे रवौ वारे मध्ये यस्य समीरणः ॥
 स्थितो रक्षेद्दिग्गन्तानि जयकांक्षानरः सदा ॥ स्वासप्रवेशकाले तु दूतो जल्पति वांछितं

१६

पृष्ठी ५

॥ तस्यार्थसिद्धिमायाति निर्गमेनैव सन्दरि ॥ लाभादीन्यपि कार्याणि यस्यानि कीर्तितानि
 च ॥ जीवे विरतिरिति सिद्ध्यति हानिर्निःसंशयो भवेत् ॥ नरे दक्षास्वकीया च स्त्रियां वामाप्रशस्य
 ते ॥ कुंभकं युद्धकाले च त्रयोनाडी त्रयोगतिः ॥ हकारस्य सकारस्य विना भेदं स्वरः कथं ॥
 सोहं सपदेनैव जीवो जपति सर्वदा ॥ अस्यां गं परतः कृत्वा जीवांगे गोपयेज्जपः ॥
 जीवांगे घातमाप्नोति अस्यां गदक्षते सदा ॥ वामे वायुदिवा दक्षे यदि एरुक्कः ॥ पूर्णो
 घातो न जायेत अज्ञो घातं विनिर्दिशेत् ॥ ५० ॥ भूतत्वेनोदरे घातपादस्थाने मृना भवेत्
 ॥ उरुस्थाने ग्नितत्वेन करस्थाने च वायुना ॥ शिरसि व्योमतत्वेन ज्ञातव्यो घातनिर्णयः ॥
 एवं च विधो घातस्वरशास्त्रे प्रकाशितः ॥ त्रुटितमंत्रं ॥ यो धृदयकृतप्रश्ने पूर्णस्य प्रथ

भोजयः॥ रिक्ते वैवद्वितीयस्तु जायी भवति नान्यथा॥ पूर्णनाडीगतः पृष्ठे श्रुत्य संगतद
 यतः॥ श्रुत्या स्थाने कृतेश्च भ्रियते नात्र संशयः॥ वामाचारे समं नाम यस्य तस्य जयो भ
 वेत्॥ पृष्ठकोटिस्थो भागे विजयी विषमाक्षरः॥ यदा पृष्ठं निवृत्तस्थः सदा सन्मानमा
 दिशेत्॥ पृष्ठे यदा तु सूर्यस्थः सदा जानीहि विग्रहे॥ पार्थिवे च समं युद्धं सन्निर्भवति
 वारुणे॥ युद्धे हि ते जसि भंगो मृत्युर्वा यो न भवत्यपि॥ निमित्तकप्रमादाद्वा यदा न ज्ञायते
 निलः॥ पृष्ठाकाले तदा कुर्याद्वधं यत्ने न बुद्धिमान्॥ निश्चलाधारणां कृत्वा पुष्पं हस्ता
 निपातयेत्॥ पूर्णांगे पुष्पं यतनं श्रुत्येवात फलं वदेत्॥ त्रिचक्रं च विशन्वापि प्राणा
 मारोन्तिकर्षणाः॥ मनोभंगमकुर्वीतः सर्वकार्येषु जीवति॥ ६०॥ न कालो विविधं चोरं

१७

न शस्त्रं न च पन्नगाः॥ न शत्रुवाघवैरागाः श्रुत्या स्थं नासितुं क्षमाः॥ जीवेन स्थापयेद्वायुं
 जीवेनारंभयेत्पुनः॥ जीवेन क्रीडते नित्यं युतं जयति सर्वदा॥ त्वरज्ञानी वलादग्नेनि फ
 लं कोटिधा भवेत्॥ अहलोके परत्रैव स्वरज्ञानी वली सदा॥ दशशता युतं लक्षं देशाधिप
 वलं क्वचित्॥ शतक्रतुसुरेन्द्राणां वलं कोटिगुणं भवेत्॥ देवुवाच॥ परस्परं मनुष्याणां
 युद्धे प्रोक्तो जयस्तथा॥ यमयुद्धे समुत्पन्ने मनुष्याणां कथं जयः॥ ईश्वर उवाच॥ ध्यायेद्देव
 स्थिरे जीवे जुहुयाज्जीवसंगमे॥ इक्ष्वासिद्धिर्भवेत्तस्य महालाभो जयस्तथा॥ निराकारस्त
 मुत्पन्ने साकारं सकलं जगत्॥ तत्साकारं निराकारं ज्ञाने भवति तन्मयं॥ इति युद्धजयप्र
 काराः॥ ॥ श्रीदेवुवाच॥ नरयुद्धं यमयुद्धं त्वया प्रोक्तं महेश्वर॥ इदानीं देवदेवीनां

वशीकरणाकं वद ॥ ईश्वर उवाच ॥ चन्द्र सूर्य एवाकृष्य स्थापयेन्जीवमण्डले ॥ आज
 न्मवशगा एमा कथितो यतपो धनैः ॥ जीवेन गृह्यते जीवो जीवो वस्य प्रदीयते ॥ जीवस्था
 ने गतो जीवो बाला जीवान्नकारकः ॥ ७० ॥ एतन्मया मवेलायां प्रसूये कामिनी जने ॥ ब्रह्म
 जीवपिवेद्यस्तु बाला प्राणहरो नरः ॥ अस्माक्षरं जपित्वा तु तस्मिन्काले गते सति ॥ त
 क्षणं दीयते चन्द्रो मोहमाया त्रिकामिनी ॥ शयने वा पुसंगे वा युवत्यालिंगने पिवा ॥
 यः सूर्येण पिवेच्चन्द्रं स भवेन्मकरध्वजः ॥ आलिंग्य प्रमदं स्निह्य ऊरु रे चन्द्रेण एव कुराण
 ॥ आजन्मवशमाया त्रि लभते शशिना यदि ॥ शिवमालिंगने शक्त्या पुसंगे दक्षिणे
 पिवा ॥ तत्क्षणादापयेद्यस्तु मोहयेत्कामिनी शतं ॥ सप्त नवत्रयः पंचवारसंगस्तस्

१८

ऋतुस्नातापिवेन्नारी ७

र्यगे ॥ चन्द्रद्वितूर्य षड्भूता वश्या भवति कामिनी ॥ सूर्य चन्द्रौ समाकृष्य सर्पाक्रा
 न्नाधरोष्ठयोः ॥ महायक्ष सुखं स्पृष्ट्वा वारंवारमिदं चरेत् ॥ आचारा मिति पद्यस्य या
 वन्निद्रावशंगता ॥ पश्चाज्जाग्रतवेलायां दोषा गते गल्लचक्षुषी ॥ अनेन विधिना का
 मी वश्येत्सर्वकामिनी ॥ इदं न वाच्यमन्यस्मिन्नित्याज्ञा पारमेश्वरी ॥ इति वश्यप्रक
 रणं ॥ ॥ अथ गर्भप्रकरणं ॥ ऋतुकाल भवानारी पंचमे क्रियदा भवेत् ॥ सूर्यावद
 मसौर्यो गे सेवनात्पुत्रसंभवः ॥ ८० ॥ शंखवल्ली गवां दुग्धं पृथ्वा यो वहते यदा ॥ भ
 र्त्तुर्येव देहाकां दर्पदेहि त्रिभिर्वचः ॥ ऋतुदानं तु योजयेत् ॥ रूपलावण्यसम्पन्ने
 नरसिंहः प्रसूयते ॥ सुषुम्णा सूर्यगन्धे न ऋतुदानं तु योजयेत् ॥ अंगहीनः

पुमानात्मजायते कुरुविग्रहः॥ विषमांके दिवा रात्रौ विषमांके दिनाधिपः॥ चन्द्रेने
 क्रान्ति तत्वेषु वन्ध्या पुत्रमवाप्नुयात्॥ रत्नारंभे रविः पुंसां सुरतान्ने सुधाकरः॥ अनेन
 क्रमयोगेन नादत्ते देवदण्डकः॥ रत्नारंभे रविः पुंसां स्त्रियां वैव सुधाकरः॥ उभयोः सं
 गमे प्राप्ते वन्ध्या पुत्रमवाप्नुयात्॥ वन्दुनाडी वहे प्रश्ने गर्भकन्या तदा भवेत्॥ सूर्यो भवेत्
 दापुत्रो ह्येव गर्भो विहन्यते॥ वन्दुस्त्री पुरुषः सूर्यमध्यमार्गं न पुंसकः॥ गर्भप्रश्ने यदा
 तः पूर्णो पुत्रः प्रजायते॥ पृथ्वा पुत्री जले पुत्रः कन्या कानु प्रभंजने॥ तेजसा गर्भपाः स्या
 न्नभसापि न पुंसकः॥ शंभोश्च न्ययुगे युग्मे गर्भपातश्च संक्रमे॥ सूर्यभागे कृते पुत्रः
 श्वनु वारे तु कन्यका॥ २०॥ विषुवे गर्भपातः स्याद्वावी वाथ न पुंसकः॥ तत्त्वविस्तविजाः

१८

नीयाः कथितं तत्र सुन्दरि॥ गर्भाधानं मारुते स्याच्च दुःखी देशात्वातो वा हरो सोख्यु
 क्तः॥ गर्भसावित्वस्य जीवो च वक्षोभोगी भवो पार्थिवे नार्थयुक्तः॥ धनवानसौ ख्ययुक्तश्च
 भोगवान् गर्भसंस्थितः॥ सात्रिधं वा हरो तत्वे व्योम्नि गर्भो विनश्यति॥ माहेन्द्रे सुसुतोऽपि
 त्रिर्वारोऽपि दुहिता भवेत्॥ शेषेषु गर्भहन्त्रिः स्याज्जातमात्रस्य वामनिः॥ रविमध्यगतश्चंदु
 श्चन्द्रमध्यगतो रविः॥ ज्ञातव्यं गुरुतः शीघ्रं न वेद्यं शास्त्रकोटिभिः॥ इति गर्भप्रकरणं॥
 अथ सप्तसरप्रकरणं॥ चैत्रशुक्ले प्रतिपदि प्रातस्तत्त्वविभेदतः॥ पश्येद्विचक्षणो यो
 गीदक्षिणे चोत्तरायने॥ चन्द्रे दयस्य वेलायां वहमानो यतस्ततः॥ पृथिव्या पल्लवा वायुः
 सुभिस्तैः सर्वशस्यजे॥ तेजो व्योम्नि भयं घोरं दुर्भिक्षं कालतत्त्वतः॥ एवं तत्तत्फलं ज्ञेयं वर्षे

मासेदिनेतथा॥मध्यमाभवतिऋतुऋतुसर्वत्रकर्मसु॥देशभंगोमहारोगःलेशकषा
 दिदुःखदाः॥मेषसंक्रान्तिवेलायांत्वरमेदंविचारयेत्॥सम्बत्सरफलंवृषाक्षौकानां
 त्वचिन्नकः॥२००॥पृथिव्यादिकतत्वेनदिनमासाब्जफलं॥भोजनेचतथादुष्टं
 वोममाहजवक्रिभिः॥सुभिर्क्षराकुवृद्धिःस्याद्वृक्षस्यावसुभ्रए॥वक्रुवृक्षितथासौख्यं
 पृथ्वीतत्वेवहेद्यदि॥दुर्भिर्क्षराकुभंगःस्याद्वृक्षोत्पत्तिमुदाहरण॥अल्पादल्पतरव
 क्षिरग्नितत्वेवहेद्यदि॥उत्पातोपद्रवाभीतिरल्पावृक्षिःस्युत्तपः॥मेषसंक्रान्तिवेला
 यांवायुतत्वेवहेद्यदि॥मेषसंक्रान्तिवेलायांवोमनत्वेवहेद्यदि॥नत्रापिभूत्याज्ञेया
 शस्यादीनांसुखस्यच॥पूर्णेप्रवेशनेश्वासेस्वधतत्वेनसिद्धिदः॥सूर्येचनेतथाभूतेसं

२०

ग्रहःसर्वसिद्धिदः॥विषमेवक्रितत्वस्यज्ञायतेकेवलंनभः॥नत्कुर्याद्वस्तुसंश्लेषंदिमासे
 चमहर्घता॥रवौसंक्रमणोनाडीगलान्नेचप्रसर्पति॥त्वानिलेवक्रियोगेपिरोरवेजगती
 तले॥इतिसम्बत्सरदिपुकरणम्॥अथरोगप्रकरणां॥महीतत्वेसुरोगंचजलेचज
 लमातरः॥तेजसिखेचवायोचशक्तिनीपितदोषत्वे॥आदौभूत्योगेतेदूतेयश्चात्पूर्णेपि
 शेद्यदि॥मूर्च्छितोपिध्रुवंजीवेशदर्थपरिपृच्छति॥१०॥यस्मिन्नगेस्थितोजीवलत्रस्थःप
 रिपृच्छति॥तदाजीवतिजीवोसौयदिरोगेरूपकृतः॥दक्षिणोत्तुयदावायुर्दुःखंरौद्राक्षरं
 देत्॥तदजीवतुजीवोसौचनेसमफलंमते॥जीवाकारंवाधत्वाजीवाकारंविनीक्यच॥
 जीवस्योजीवितेप्रश्नेतस्यस्याजीवितंफलं॥वामाचारस्तथादक्षःप्रवेशेयत्रवाहने॥

^{य२}
 तत्रस्थः पृथगेदूतस्यसिद्धिर्न संशयः॥ प्रश्ने वाधः स्थितो जीवो नूनं जीवो हि जीवति
 ॥ उर्ध्ववारस्थितो जीवो जीवो यात्रिं मालयं॥ विपरीताक्षरं प्रश्ने रिक्तायां पृथको यदि वि
 पर्ययं च विज्ञेयं विषमस्योदये सति॥ चन्द्रस्थाने स्थितो जीवः सूर्यस्थाने तु पृथक्॥
 तदा प्राणो विक्रोसो यदि वैश्वशने र्तः॥ पिंगलायां स्थितो जीवो वामे दूतलु पृथक् तिः॥
 तदापि म्रियते रोगी यदि त्राता महेश्वरः॥ एकस्य भूतस्य विपर्ययेण रोगाभिभूतिर्भ
 वती ह्युसां॥ तयोर्द्वयोर्बभ्रुसु हृदि पतिः पक्षत्रये वा त्वयतो मृतिः स्यात्॥ २०॥ इति
 रोगप्रकरणं॥ ॥ अथ कालज्ञानं॥ मासादौ वत्सरादौ च पक्षादौ च यथाक्रमं॥ क्षयं की
 लं पक्षे तवायुश्चावशात्सुधीः॥ पंचभूतात्मकं दीपं शशिलेहेन संविनं॥ रक्षये

२१

सूर्यवाते न तेन जीवस्थितो भवेत्॥ मासजं वधयित्वा तु सूर्ये वधयते यदि॥ अथा
 सा जीवते जीवः सूर्यकाले पिवं च्यते॥ गगनात्त्रवते चन्द्रः कायपद्यानि सिंचयत्॥
 कर्मयोगसदाभ्यासे रमं शशिसंश्रयात्॥ शशां कं वारये द्वात्रौ दिवा त्रयो दिवा क
 रः॥ इत्यभ्यासरतो निशं सयोगीनात्र संशयः॥ अहोरात्रं यदेकत्र वहते यस्य मास
 तेः॥ तदा तस्य भवेद्वायुः संपूर्णवत्सरत्रयं॥ अहोरात्रद्वयं यस्य पिंगलायां सदा ग
 तिः॥ तस्य वर्षद्वयं प्रोक्तं जीवितं तत्वेदिभिः॥ त्रिरात्रं वहते यस्य वायुरेकपुटे स्थितः
 ॥ तदा सम्वत्सरयुषं प्रवचन्ति मनीषिणः॥ रात्रौ च ह्यो दिवा सूर्यो वहत्यस्य निरुत्त
 रं॥ जानीयात्तस्य वैमत्युः षणमासाभ्यन्तरे भवेत्॥ एकादिषोडशाहानि यदि भानु

निरन्तरं॥ वदेयस्य च वैमल्यः शेषाहेन च मासिकैः॥ ३०॥ संपूर्णं वहते सूर्यश्च न्युमा
 नैव दृश्यते॥ पक्षे राजायते मृत्युः कालज्ञानेन भाषितं॥ संपूर्णं विहते वन्यः सूर्यो नै
 व दृश्यते॥ मासेन जायते मृत्युः कालज्ञानेन भाषितं॥ मूर्ते पुरीषे वायुश्च समका
 लं प्रवर्तते॥ नदासौ च लिनो ज्ञेयो दशरुमियते कुर्वं॥ अरुन्धती कुर्वं चैव विमोक्षी
 णियदनिव॥ आयुर्हिनान पश्यन्निचतुर्थमात्तम एतलं॥ अरुन्धती मवेज्जिह्वा कुर्वो
 नासाग्रमेव च॥ भ्रूवो विह्वयदज्ञेयं तारकामात्तम एतलं॥ नव कुर्वो सप्रघोष पंचतार
 त्रिनासिका॥ जिह्वा एकदिनं प्रोक्तं म्रियते मानवो कुर्वं॥ कोणां क्षणो गुलीभ्यां तु किं
 चित्पीड्य निरीक्षयेत्॥ यदा न दृश्यते विन्दुदशा हेयद्यपि मृतः॥ ॥ अथ नाडी ज्ञानं

२२

॥ अडा गंगेति विज्ञेया पिंगला यमुना नदी॥ मध्ये सरस्वती विशात्ययाग संगमस्तथा॥
 आदौ साधनमाख्यातं सद्यः प्रत्ययकारकं॥ वक्ष्ये यदा स नो योगी वक्ष्ये दुष्टियानकं
 ॥ पूरकः कुंभकश्चैव रेचकश्च तृतीयकः॥ ज्ञातव्यो योगिभिर्नित्यं देहसंसिद्धिहेतवे॥ ४०
 ॥ पूरकः कुरुते पुष्टिं धातुसाम्यं तथैव च॥ कुंभकस्तंभनं कुर्याज्जीवरक्षाविवर्द्धनं॥ रे
 चको हरते पायं कुर्याद्योगपटवजेत्॥ पश्चात्संग्रामवन्निषेद्धयवधैव कारयेत्॥
 कुंभयेत्सहजं वायुं यथा शक्ना प्रयत्नतः॥ ह्वयेच्च न्युमार्गेण पूरयेत्सुधीः॥ चतुर्थि
 वति सूर्यं च सूर्यपिवति च न्युमाः॥ अग्नौ न्य कालभावेन जीवेच्च न्यार्कतारकं॥ स्त्रीयां
 जेव हं नाडी तन्त्री रेधनं कुह॥ मुखवद्धममुं च नैव पवनं जायते युवा॥ मुखनासाक्षि

ते

सूत्रेण

कर्णभ्यामंगुलीभिर्निरोधयेत्॥ ततोदयमिति ज्ञेयं परमुत्तीकरणं प्रिये॥ तस्य रूपं ग
 निः स्वादुमण्डलं लक्षणं त्विदं॥ यो वेत्ति मानवो लोके सनुक्षुद्रोऽपि योगविद्॥ निराशीति
 फलो योगी न किंचिदपि विनयेत्॥ वासनामुन्मनी भूत्वा कालं जयति लीलया॥ वि
 श्वस्य वैशिकाशक्तिर्नैत्राभ्यां परिदृश्यते॥ तत्र स्थंतु मनो यस्य याममात्रं भवेदिह॥ तस्य
 युर्वर्द्धते नित्यं घटिकात्रयमानतः॥ शिवे नोक्तं पुरा तत्रेऽसिद्धसां वरगदरे॥ ५०॥ वदं प २३
 द्यासनस्थो गुह्यवनवसन्ननिहृद्धादिमोच्यतां तस्यापानरभ्रे कुंभकजितनिले प्रा
 णशक्त्या निरुद्धः॥ एको भूतेषु पुण्या विवरसुयगते वृत्तरभ्रे वनीत्वा निक्षिप्याकाश
 मार्गे शिवस्मरणरताया त्रियेकेऽपि वन्याः॥ एतज्जानाति योगी एतस्य ठिति नित्यशः

॥ सर्वदः खविनिर्मुक्तो लभते वाञ्छितं फलं॥ स्वरज्ञानं शिरो यस्य लक्ष्मीः पादतले भवेत्॥ ए
 कत्र शरीरे यस्य सुखं तस्य सदा भवेत्॥ प्रणवं सर्ववेदानां बुझारोऽभास्करो यथा॥ मृत्यु
 लोके तथा पूज्यः स्वरज्ञानी पुमानपि॥ नाडीत्रयं विजानाति तत्तज्ज्ञानं तथैव वा॥ नैव ते
 न भवेत्तुल्यं लक्षकोटिरसायनं॥ एकाक्षरप्रदातारं नाडीभेदनिवेदकं॥ पृथिव्यां ना
 स्ति तदुच्यं यदन्वाचानरोगो भवेत्॥ स्वरज्ञानं तथा युद्धं देविवश्यं स्त्रियं तथा॥ गर्भाग
 रे गकालाख्यं नवप्रकरणं चितं॥ एवं प्रवर्तितं लोके प्रसिद्धं सिद्धयोगिभिः॥ आच
 न्दुर्कग्रहं जीयात्पठतां सिद्धिदायकं॥ ५५॥ इति श्रीशिवो मासस्वादिक्कनवप्रकरण
 चितं यवनविजयनाम स्वरदयं संपूर्णम्॥ ॥ शुभं भव्यात्॥ ॥ अथ कां स्य पात्रे स

लिलेनिक्षिप्यमध्याङ्गे सूर्यावलोकनं कार्यम् ॥ लक्ष्यं लक्षितं लक्षणं न सलिले भानुर्यदा
 दृश्यते क्षीरोपश्विमदक्षिणोत्तरपुरःषट्त्रिंशतिमासेकतः ॥ मध्येऽपि दुर्मिदं भवेद्दश
 दिनं धूमाकुले तद्दिने सर्वत्रैरपि भाषितं मुनिवरैरयुःप्रमाणं स्फुटम् ॥ शिवाय नमः ॥
 शरशयखगसंख्यैर्युक्तं नैपालिकाके नभसि सिति मयक्षे वाकुले येति थो वै ॥ हिमक
 रमुतवारेलीलितवद्वानुऋक्षे पवनविजयनामग्रथमेनेत्सुसारं ॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 भागोः संक्रान्तिकाले तु वामदक्षिणानाडिसः ॥ यदा वायुः प्रवहति -- वेलास
 माश्रितः ॥ द्वितीये तु दिने गौरिप्रवहद्दृश्यते निल ॥ तस्यानाशामहभागे पंचदोषं च व
 दितः ॥ पंचविंशतियावन्नेतत्र प्रभृति पार्वति ॥ एकाद्विंशतियावन्निशति पंच

च ॥ काले पोसे सभाप्रेतु त्रिषेकावत्सरः क्रमात् ॥ षड्विंशत्युमे न्द्रवो मासास्त्रिंशद्विंश
 च षुष्करा दी न्द्रवश्च दिना न्येवं जीवितस्य वरानने ॥ विशेषेण प्रवक्ष्यामि यथानिः
 संशयो भवेत् ॥ वामदक्षिणानासापुत्रसमस्य स संक्रान्ति जुलै गोलं न वायुवहपरं
 ओवेला आश्रितने द्रुउले न व हपरसा श्रीखमने न नित्यं उडाधारे ता उ चोय निय
 ऊतो श्रीनलिद्धिताने नियत्वे तो पुन विशेष सोयनिः संशय याड ॥ नार्मक्षरस्थित
 श्रुत्य तच्चतुर्दश गोरविः ॥ यदा तदा सपोस्मात्त्यः कालः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ तत्काल
 मादितः कृता यत्र योगस्य पोस्मात् ॥ तदानत्यविचारस्मिन् कर्तव्यो मारुतो बुधे ॥ ना
 माक्षरसचन्द्रमावं न युवजुरो श्रीयाके न शरणपी ससूर्यवोनयिजुरो थजुलोपो

सकालधाय-कालप्रवेशदिन॥ तत्काल-आदिनया ३-७ सोयाव-ध्वयोगलातडाववायु
 विचारसायजुर्गे॥ ॥ यदेकमार्गनोवायुवासराः पंचपार्वति॥ त्रीणिवर्षाणि क्रमा
 नरोयात्रियमालये॥ क्षुलिमार्गननुडाउवायुवहरपरडाववदंस ३ मृत्यु॥ ॥ दिर्न
 निदशवेष्टातिद्वेवर्षसतुजीवति॥ पंचदशदिनानीववर्षमेकंसजीवति॥ छमिननु-
 जिङ्गुनोवायुवहरपरडावनेदंश २ मृत्यु॥ छमिननुजिमडाङ्गुनोवायुवहरपरडावदंदि
 स १ मृत्युः॥ ॥ विंशहाजीवतिनरः षण्मासान् मृत्युरेव॥ पंचविंशतिदिनान्येव त्रिमा
 सां मृत्युरेव॥ नियङ्गुछमिननुवायुवहरपरडावसंसास मृत्युः॥ ॥ नियङ्गुङ्गुर्गे
 छमिनन-वायुवहरपरडावसोस मृत्युः॥ ॥ षड्विंशत्तादिनानां तु द्विमासेन स्या-
 त्

२५

जीवति॥ मासमेकं नरो जीवेत्सप्रादिशतिसंख्याया॥ ॥ नियङ्गुङ्गु-एकमार्गणावायुव
 हरपरडावनेलातोत्रोयात्रायुदयिव॥ नियङ्गुसङ्गु-एकमार्गणावायुवहरपरसाल
 क्षिमृत्युः॥ ॥ अष्टविंशतिसंख्यानि-दिनानिप्रवहेद्यदि॥ वायुसप्रद्वर्द्धमासजीवि
 तस्यरतः क्षयं॥ नियद्याङ्गु-एकमार्गणावायुवहरपरसाजिमडाङ्गुनोत्रायुपरसमृत्यु
 ॥ ॥ दिनान्येकोनत्रिंशच्चजीवेच्चदशवासराः॥ त्रिंशच्चपंचदिवसानेकत्रिंशत्त्रिवा
 सराः॥ नियङ्गुङ्गु-एकमार्गनवायुवहरपरसाजिङ्गुनलिमृत्युः॥ एकमार्गनसुयङ्गु
 वायुवहरपरसासोङ्गुस ३ मृत्युः॥ ॥ द्वात्रिंशतोद्वेदिवसौत्रयत्रिंशदिनानिच॥ वायु
 वर्हतिमार्गस्था-दिनमेकंसजीवति-सुयनेङ्गु-एकमार्गनवायुवहरपरसानेङ्गुलिव

२६

मृत्युः॥ सुयस्वकुश्चरकमार्गनवायुवहरपरसा-कुलिदमृत्युः॥ ॥ इति वायु
भेदः समाप्तः॥

मल्लदास सुगत दक्षिणा संकलनं
आशा सफु-कुरियात उपहार !

२६